

Burján Emil

Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (I.)

Egyik kedvenc tanárom a marosvásárhelyi zene- és képzőművészeti líceumban Nagy Pál volt, a Barangolások a képzőművészetben szerzője, aki egyszer azt a házi feladatot adta, hogy írjunk a megyei tárlatról. Akkor kezdtem a mesterségbeli kérdések mögé kukucskálni. A legalapvetőbb, a művészetek egészére vonatkozó ismereteket Fülep Lajos írásai kínálják. Az első világháború alatt született tanulmányait a Kriterion Könyvkiadó jelentette meg Magyar művészet, európai művészet címmel. Bőven idéztem Fülep Lajostól Túlzás a szép című, Váci Mihály líráját elemző, a Magyar Elektronikus Könyvtárban megtalálható tanulmányomban, most, hogy hozzáférhető munkásságának mintegy negyede-fele, a műbölcselő esztétikájának főbb mozzanatait próbálom az iránta érdeklődők számára, a szerző szikár modorában, összefoglalni.

[0.01] KÖTETEI

Első zsenigéit a Budapesten született Fülep Lajos (1885–1970) tizenhárom évesen „*gyermek és kamaszkora városának lapjaiban*” (Babus Antal: *Tanulmányok Fülep Lajosról* [József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2003] 10. o.) — a *Torontál* és a *Nagybecskereki Hírlap* című újságokban 1898-tól jelentette meg. Műbölcselőnk levelezését 1990-től kezdődően hét, sárga fedőlapú kötetben gyűjtötték össze („Szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra”. Recenzálta Vekerdő László, aki sorozatban közölt cikkeinek átdolgozott változatát kötetben *Fülep Lajos levelezése* címmel tette közkinccsé. [József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2009]) Levelezésével párhuzamosan több nekifutás után mostanig műveinek mintegy fele került ki a nyomdából az *Egybegyűjtött írások* sorozat első három (I, II, III.) kötetében. Az 1988-as évszámot, és *Cikkek, tanulmányok* alcímet viselő első kötet az 1902 és 1908 között keletkezett írásait tartalmazza, a második, 1995-ben megjelent kötet az 1909–1916 közöttieket, a harmadik pedig 1998-ban került a könyvespolcokra és az 1917-től 1930-ig megjelent cikkeinek-tanulmányainak gyűjteménye. Hosszú évek óta várja a halhatatlanságot az utolsó negyven év (zömében még kéziratos hagyatékával és) termésével a többi három kötet. Amiket ma (Tőle és műveiről) még kézbe vehet a kíváncsi utókor, a következő kilenc-tíz könyv: *Magyar művészet* (MM; *Athenaeum*,

---

1923), azt az 1916-ban megfogalmazott három tanulmányt tartalmazza, amelyet 1918-ban és 1922-ben a *Nyugat* jelentetett meg. Újabb kiadása néhány későbbi tanulmánnyal kiegészítve a *Corvina* Kiadónál 1971-ben *Művészet és világnézet* alcímmel látott napvilágot, amit majd *Európai művészet, magyar művészet* címmel a budapesti *Kriterion* újraközölt 1979-ben reprók nélkül, majd reprókkal 2001-ben; *A művészet forradalmától a nagy forradalomig* (Magvető Könyvkiadó, 1974) két kötetben az 1920-ig született írások válogatása; *Rippl-Rónai, Csontvári, Derkovits* (Magvető, 1975); *Művészet és világnézet* (MV.) (Magvető, 1976; az 1920 és 1970 közötti cikkek válogatott gyűjteménye); *Magyar Filozófiai Szemle* (MFSZ. 1985, 1-2) közölt Fülep-kézirat-részletet, születésének centenáriumán; *Fülep Lajos emlékkönyv* (EK. 1985) kortársak tanulmányainak, visszaemlékezéseinek gyűjteménye; *Tudományos ülésszak Fülep Lajos születésének századik évfordulójára* (TÜF) (Pécs, 1986, Dunántúli dolgozatok [E] Művészettörténeti sorozat); *Vajda Kornél: Fülep Lajos* (a 2000-ben indult *Tudós tanárok — tanár tudósok* sorozat hatodik kötete, a kísérő tanulmányt írta, a szövegeket válogatta Vajda Kornél; kiadja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum — Budapest, és a XII. Kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ) — hat szemelvényt közöl a *Magvető* 1974-es és 1976-os köteteiből; *Nagy Endre: Fülep Lajos művészetfilozófája (1923–1944) — Tanulmány — Z-füzetek/15* (A sorozatot szerkeszti Simor András). A szerző 35 oldalon szemlézi „a harmincas évek közepén-végén készült (kéziratban maradt) művészetfilozófia” 340 folioból álló (MS 4363/1 jelzésű) kéziratát.

(A Fülep Lajossal foglalkozó egyéb tanulmányokat esetenként egy-egy idézetünk felhasználásakor a szövegben említtem meg.)

[0.02] EMLÉKKÖNYV; TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK

Hanák Tibor egyik könyvének a még monarchia kori századelő filozófusait felvonultató írásában szerepel „továbbá *Fülep Lajos művészettörténész*”, akinél „háttérbe került az eddig sokat bírált negatívitás, az abszolútumok relativizálásának problémája, és Nietzsche egy új világnézet vagy vallás képviselőjeként jelenik meg előttünk, ki az »Embertavaszt« hirdette.” (Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz — A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében* — Göncöl Kiadó, 1993, 156. o.)

Figyelmet érdemel a bemutatás sokatmondó aszimmetriája, amennyiben Fülep Lajos ugyan „*művészettörténész*”, de tanulmányában továbblátott a filozófuskortársak szellemi látókörén. Tényleg kilóg a sorból, mert művészettörténészként a filozófia magas fokú művészetét rejtve gyakorolta. Azaz metafizikája teljesen belesimult a tárgyválasztások és -kifejtések módszereibe. Vas István telitalálata szerint ez „nem leíró, hanem teremtő művészettörténet”. (2158. sz. levél) — A Tudományos ülésszak dolgozataiból az ott elemzett művek bemutatásánál fogok egy-egy idézetet hasznosítani. Módszeréről a *Fülep Lajos emlékkönyv* írásaiból a következő észrevételeket érdemes idézni, mintegy ajánlás helyett. (A szerzők neve után zárójelben a megjelenés éve, az idézet mögött pedig az *emlékkönyv* [EK.] oldalszáma szerepel.)

Alexander Bernát (1910): „Amennyit gondolataiból, munkásságának módszeréről, szempontjairól tudok, azt a várakozást kelti bennem, hogy műve kiváló alkotás lesz. Ez a fiatalember oly érett gondolkodásában, oly kitarító a dologba való elmélyedésében, és oly filozófiai szellemű fölfogásában, hogy átugorta a kezdet nehezégeit, tökéletlenségeit, próbálgatásait. A zseniáliskodó pózt nem ismeri.” (EK. 8) „Igen értékes Fülep Nietzsche-tanulmánya. Látszólag nem analizálja Nietzschét, hanem rövidítve előadja. De aki ismeri a gazdag Nietzsche-irodalmat, azonnal látja, hogy a szerző maga is jól ismeri, önálló gondolkodással felhasználja, és gondos elemzés alapján adja Nietzsche egész gondolkodásának szintetikus képét. Többnyire saját szavaival jellemzi Nietzschét, lefordítja egyéb műveinek jellemző részeit, és kerek irodalmi képet állít össze a részekből.” (EK. 9)

Lukács György (1910): „Mindegy. Akár ok, akár ürügy a Fülep Lajos előkelő tartózkodása; akár stílusokokból történt, akár fejlődésökonomiaiakból, én olyan nagy és nyugodt erőt érzek ebben a hangban, hogy végleg eltűnt már belőlem az első pillanatok csalódásérzése. Milyen biztos és erős lehet valaki, aki — a mi gyorsan és izgatottan fejlődő országunkban, ahol a legjobbak kétségbe vannak esve, ha nem láthatják napról napra saját fejlődésüket — így ki tudja várni a maga fejlődésének természetes teljesüléseit. Talán átmenetnek kellett ez a hűvös tartózkodás az első esszéke nyugtalan tüzei után, átmenetnek az igazi nagy dolgok felé (amiknek útjait talán tavalyi cikksorozata az új stílusról jelezte). Talán ezért kellett. De bizonyos: nincs jogunk türelmetleneknek lenni Fülep Lajossal szemben; türelmetlenebbeknek nála magánál.” (EK. 12)

Alexander Bernát (1923): „Az a melegség, amellyel Fülep Izsórol szól, a lelkesültség, amelyet hőse és hősenek tehetése iránt érez, megdobogtatja szívünket. Ilyen művészeti írók kívánunk magunknak. Sehol szándékoltság, csak mély belátás, amelyet egy kívülálló mellétekintet nélkül közül velünk. Ábrázolótehetőségére nem büszke, nem gögös író, ékesszóló, de csak tárgya érdekében.” (EK. 26) „Ez művészetfilozófia, teljesen európai, de mégis egészen önállóan végiggondolt és energikusan előadott művészetfilozófia. Az egész könnyv plasztikus kidolgozása a tisztán művészi nézőpontoknak, amelyeket nem könnyű reprodukálni, de mégis teljesen végiggondoltak és megírtak. Csak Európa legjobbjai emelkednek a művészetszemlélet ilyen magaslataira.” (EK. 27)

Szilágyi Géza (1923): „Gazdag és bátor könnyv Fülep munkája. Oly gazdag, hogy hasárok kellenének tartalmának csak valamelyes jelzésére is; oly mély, hogy olykor, művészeti kérdések tárgyalása során, egész szellemi és erkölcsi lényegünknek leggyökeréig nyúl; oly el nem lágyíthatóan bátor, hogy az igazságkeresés vágyában semmit sem tisztel az igazságon kívül, amely felé hideg megfontoltsággal, de lázas szenvedélyességgel is tör. Fülep Lajos neve nem ígéret többé: minden vérmes ígéretnek dús beteljesedését hirdeti immár ez a magyar műtörténetben és műbírálatban arisztokratikussá előkelősödött név.” (EK. 29)

Lőrincz Ernő (1943): „Tudták ugyan [Riegl és Dvorák], hogy mit akarnak, de csak abból, amit az eddigi műtörténetből hiányoltak; s tisztában voltak úgy-abogy az úttal is, amelyen akarataikat keresztülvihették; de híjával voltak annak tudatával, ami viszont Fülepben *primum movens* volt: annak tudatával nevezetesen, hogy miért »kell is« mindezt éppen így s nem másként akarni.” „És e helyütt Fülepnek egy harmadik tulajdonságára is rá kell mutatnunk, mely most már a műtörténet hazánkbeli művelői fölé emeli toronymagasba: a probléma-

látásra s a vele járó módszerességre. Nálunk — ahol évtizedekig képesek voltak e tudománnyal foglalkozni anélkül, hogy végére jártak volna annak, hogy voltaképpen mi is a művészet; vagy az, hogy történet és történelem; vagy épp hogy művészettörténet — az ilyesmire az egyetlenségig ritka. Az egy Fülep Lajos sajátja volt, aki mielőtt művészettörténetet írt volna, feladta magának mind e kérdéseket, s becsületesen meg is oldotta.” (EK. 47) „Így tekintve a formát, művészetben mármint a szellemnek (a világnézet médiumán keresztül, mint tartalmon keresztül) érzéki valóságban való megtestesülését, konkrét formává lényegülését érti Fülep; aminthogy ezek után művészettörténelmen sem érthet egyebet ezen átlényegülésnek utánképésénél, rekonstrukciójánál, a formának idő- s térbeli alakulásait, e kozmikusnak nevezhető folyamat egyes mozzanatait, mindig a szüntelen fejlődésben lévő világnézet változásaira vonatkoztatva.” (EK. 48) „Az objektuma megszába módszertani követelményeknek megfelelő műtörténetnek is szintetikusnak kell lennie tehát. És az is a Fülep — logikai megalapozottság tekintetében is egyedülálló — koncepciójában: szintézise a közösség elvében kifejezésre jutó egyetemes és nemzeti, nemkülönben a kontinuitásban kifejezett örök és fejlődő művészet egymást feltételező korrelációinak.” (EK. 50)

Németh Lajos (1965): „Fülep Lajos életművében a művészetfilozófiai és esztétikai kérdések involválják egymást.” (EK. 69)

Lőrincz Ernő (1967): „Első, 1904-ből való írásaitól kezdve Fülep Lajos hat évtizeden át egyszerre filozófus, művészet- és irodalomtörténész, képzőművészeti, színi- és irodalmi kritikus.” „Nem mindennapi sokoldalúság, sokféleség. S mégsem ez a megkapó az emberben s művében. Igazán egyszerű bennük az eredetiség és a teljesség. Eredetiség a roppant erudíció, teljesség a töméntelen töredék ellenére.” (EK. 72)

Pernecky Géza (1970): „Általában mindent támad, vagy legalábbis mindent kritikusan távolabbra helyez magától. Nem tanítványa senkinek, nem tartozik iskolákhoz, és nem akar iskolát alapítani. Ez a fölényes függetlenség a kor levegőjében rezeg.” (EK. 80) „Fülep kitért a maga egyéni útja mellett, mindvégig bizonyos távolságban maradt a német filozófia doktrínáitól, és azt a derűsebb és harmonikusabb tapasztalati realizmust vallotta, amire a görög művészet kánonjai és Itália történeti emlékei, szellemi égbajlata tanították őt. Ez a szellemi atmoszféra batározta meg a változó történelmi körülmények között is egész pályafutását, művészetfilozófiai életművét.” (EK. 81) „Érzékei és gondolatai rögtön kinyíltak a nagy lehetőség előtt: megformálni önmagát, mint beavatottat. Értéket, stílust adni egyéniségének, és ezzel belépni a megcsodált kasztba, a művészek és filozófusok birodalmába. A gondolkodó elithez vezető lépcső fokai a következők voltak: kritikusnak lenni, de a filozófus attitűdjével; filozófusnak lenni, de a művész attitűdjével. Az a kritikus, aki filozófiai normák alapján dolgozik, a kritizált tárgy, a művészet fölé emelkedik, hiszen a legmagasabb létforma, azaz a filozofálás segítségével a legmagasabb rendű életnek, a művészet fölötti művészetnek is birtokosa.” (EK. 82) „Fülep szuverénül kezelte a filozófusokat is, és volt annyira független, hogy maga választotta meg magának azt a metafizikát, amiben nem hitt, s amit kedvvel és hűségesen tagadott.” (EK. 83) „Fülep cikke végén mulatságosnak találja, hogy Stirner milyen kíméletlenül szakít minden bittel, csak hogy a saját hitetlenségében hibessen — az olvasó viszont úgy érzi, az is figyelemre méltó, hogy Fülep milyen hévvel teszi magáévá mások hitetlenségét, hogy a maga hívő voltában ne hibessen. Mert Fülep alapjában hívő lélek, aki normákat, ideákat ke-

res, és szélsőségesen radikális magatartása, a Stirner-tanulmányban is hangoztatott individualizmusa csak álarc, mely mögött igazabb értékekre vágyó igényességet sejtethetünk.” (EK. 83)

Németh Lajos (1970): „Másképp ő mindig választ keresett a végső kérdésekre is. A művészettörténet-tudomány szükségképp a részleges igazságok, a rendszerigazságok tudománya, egy-egy művész, iskola analízisekor vállalja, hogy megmarad a relatív igazságok szintjén. Fülep Lajost ez sosem elégítette ki, mindig tovább kérdezett, és csakhamar eljutott olyan talányokhoz, amelyek fűrészése már nem fér a művészettörténetírás kereteibe.” (EK. 119) „Filozófus volt, és igazi területe a művészetfilozófia. Művészetfilozófiája homogén rendszer, szemlélete pedig mindenekelőtt történeti és dialektikus.” (EK. 119) „Ugyanakkor mindig a műből indul el, bár mi sem áll távolabb tőle, mint az impresszionista művészetkritika módszere. Módszerének talán legizgalmasabb vonása volt, hogy a filozófiai általánosítás során nem veszítette el a konkrét művekkel való érzéki kapcsolatot. A művészet szférája számára mindig konkrét, és ezt a filozófiai absztrahálás során sem tagadta meg.” (EK. 120)

Miklós Pál (1972): „Fülep Lajos ugyan a művészeti jelenségeknek egy szempontú (egyoldalú) leírását és értelmezését kísérel meg jelentős műveiben, ez a szempont az esztétikai fenomenológia nevet kaphatná — ha következetes volna. De éppen az a jellegzetessége, hogy a művészet történetének konkrét valósága folyton korrigálja. Nemcsak tárgyára, a művészetre vonatkozólag, hanem a tárgyalás módjára, a jelenségek szemléletére is érvényes alap gondolata, »az esztétikai abszolút és a történelmi relatív korrelációja« voltaképp tudományos módszernek princípiuma. S ebből — éppen műveinek hitele, időálló volta tanúsítja — nem is olyan kanyargós az út a mi tudományos módszerünk és szemléletünk irányába.” (EK. 124)

Vekerdi László (1974): „Pernetzky ugyanis Fülep Cézanne-élménye és nagy firenzei tanulmányai alapján a »szellem emberét«, a »beavatottat« rajzolja meg; azt a »szerepet«, azt a filozófikus magatartást, amit a világ tolongásából kiváló elit entellektüel ölt magára az emberi jelenségek megismerésének adekvát háttere és alapja gyanánt. A Pernetzky rajzolta kép kétségkívül igazolható Fülep idézetekkel és részben (többször interpretáció nem törekedhet) valószínűleg hiteles is; de végül mégis mintha inkább illene — mondjuk — Stefan Georgéra, semmint Fülep Lajosra. Pernetzky ugyanis következetesen kibagyta a képből — Kákániát. Márpedig Fülep Lajos először is Kákániában élt, s csak azután volt — mert volt — a »Szellem Embere«. (EK. 127) „Természeti folyamatok és műalkotás ellentéte, jelenségvilág és formavilág egymást megvilágítja — úgy, amint a montecassinói summában — fontos és állandó módszer Fülep filozófiájában. S nemcsak az eredmények miatt, hisz Fülep filozófiájában a módszer sohasem eredménycentrikus. Az idő befejezetlenségének alávetett jelenség és a folytonosságból kiszabadult forma komplementaritása mérlegként óvta Fülep filozófiáját két diametrálisan ellentétes, divatos és nagy jövőjű monizmustól: a neoplatonizáló esztétizmustól és a szellemi-történeti pozitívizmustól; vagy a két irány legismertebb változatát említve: a Georgekörtől és a Bécsi Körtől. Jelenség és forma kiegyenlíthetetlen ellentétének erőterében Fülep filozófiája esztétikum és historikum fölé emelkedett; struktúra és empiria, dedukció és indukció tradicionális küzdelmeitől még csak nem is érintve haladt a maga útján.” (EK. 141) „A kialakulás szempontjából azonban elegendő megjelölni nagy dolgozatainak vizsgálata: ezekből is jól kiolvasható — persze a félreolvasás lehetőségével is számolva —, hogy filozófiája Nietzsche gondolatvilágának intenzív kritikájával kapcsolódik az évezredek európai tradícióba.” (EK.

142) „Fülep filozófiája azonban ezen a szintézisen túl kezdődik. Az 1909-es nagy Nietzsche-kommentárral.” (EK. 142)

Granasztói Pál (1974): „A művészetről beszélve pedig olyan tudással, áttekintéssel bírt, aminek nehez is volt ellentmondani. Annak ellenére, hogy az új — a közelmúlt művészete — kevésbé érdekelte, de tisztában volt vele, ismerte alkotóit, problémáit. Az első volt, akítől modern műtárgyak piaci értéke és valóságos értéke közötti összefüggésekről hallottam. Ezért is éreztem jelentősnek az új építészet lényegi elfogadását éppen tőle. Tudása, filozófiai megalapozottsága, az európai kultúra mély ismerete olyan méretű volt, amivel addig nem találkozhattam. (...) Fülep szellemében az európai művészet teljes múltja élt, egészen a barlang-, illetve sziklarajzokig, a mágikus művészetig, a művészet társadalmi és lélektani gyökeréig visszamenően. Fülep élte s nem tanulta, tanította a művészetet, azon az egészet értette, nem a részleteit kutatta. Lényegében író, alkotó volt, nem kutató. Kevésbé művészettörténész, mint inkább a művészet tudósa, mélységes hittel vallója, ezért nem mindig ismerték el céhbelinek. A művészet velejéig hatoltak kérdésfeltevései, véleményei. Szókratészi módon beszélt, főként kérdezett.” (EK. 175)

Csűrös Miklós (1976): „Ezek a sokáig szaporítható adalékok arra vallanak ugyanis, hogy — bár Lukács György gondolatrendszerének irodalom-központúságával szembeállítva Fülepet képzőművészeti kiindulásának szokás nevezni — valójában Fülep gondolkodásának terepe az ágazati esztétikák fölötti szféra, őt legmélyebben az emberi léleknek az a metafizikaként elgondolt hajlama érdekelte, amelyből más szellemi funkciókkal együtt a művészet is sarjad; az ezzel kapcsolatos kutatásait tápláló műveltségében pedig az irodalmi elem a képzőművészettel egyenrangú helyet foglal el.” (EK. 213) „Egyszersmind attól, hogy a kor élete és az egyén biográfiája, a közösség eszményei és a művész világnézete, az élmény és a forma összefüggései közötti közvetítéseket Fülep itt ízről ízre kidolgozza, fejtegetései szinte a matematikai zártság, a levezetett-bizonyított igazság erejével hatnak.” (EK. 214) „Hatalmas kérdést feszeget itt Fülep, a végső nagy filozófiai, etikai, világnézeti problémákra szegezett tekintetet hiányolja irodalmunkból, s aki terminológiáját nem, bizonynyal az is elismeri koncepciójában a művészetek morális és intellektuális hivatásának komolyan vevését, meg azt, hogy az általa fölvetett kérdések és hiányérzetek hatvan esztendő óta sem évültek el, jó lelkiismerettel ma sem tehetjük túl magunkat gondjain.” (EK. 217) „A metafizikának ez a megigézettje eredendő, mély vonzalmat táplál a konkrétumok, a megragadható, körüljárható, fölboncolható dolgok világa iránt; a logika és a dialektika fortélyainak éles elméjű alkalmazója szereti az érzékletes példákat, sőt gyakran maga a dolog, a példa tartalmazza nála az elméleti konzekvenciákat. A bemutatott műalkotás és a teoretikus általánosítás, a tárgy és a tárgy fogalma írásaiban szétválaszthatatlanul összeforr. Az Új versekről, Lesznai Annáról, Gellért Oszkárról szóló esszék egy-egy költői világot szólaltatnak meg, s ez a megszólalás mindjárt a belső törvényszerűségeket is föltárja; elméletté artikulálódik — anélkül, hogy a ködös elvontságok és általánosságok szférájába tévedne.” (EK. 223)

Zádor Anna (1983): „Fülep Lajos mindenkor a szellem birodalmának teljességét képviselte, olyan szélességében és mélységében, amivel rajta kívül egész életemben nem találkoztam. Ez a tág érdeklődés minden művészetre kiterjedt, ezért nagyon méltatlankodott, ha a képzőművészettel foglalkozó fiatal irodalom vagy zene terén járatlan volt.” (EK. 325) Jó volna,

ha egy következő *Emlékkönyv* megjelenését megelőznék a régóta betervezett kötetek. Addig is, lássuk, mit mondanak a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) természetéről a fülepi gondolatok, ezekről meg az *Emlékkönyv* fenti idézetei.

[0.03] „TISZTÁN MŰVÉSZI ELV”

Úgy tűnhet, hogy az Emlékkönyvből kiemelt idézetek évről évre alapvetőbb észrevételeket tartalmaznak, viszont mégsem kerülnek közelebb a fülepi „*teremtő művészettörténet*”-módszerhez, csupán az a mind égetőbb felismerés sarkallja a magyarázókat, hogy a részben ismertté vált életműve talán-talán annyira társtalán, hogy máig sincs, amivel párhuzamba állítani, analógiás alapon fogódzót keresve.

Sava Babi (?) szerb műfordító (a *Litera.hu* portálon = „/hirek/egy-egesz-kultura-menten-jelolom-ki-a-frontot”; illetve ugyanaz egy másikon: „ababook.hu/index.php?module=news&news=0000000195”) is ezt az űrt észleli: „*Nemsokára befejezem Fülep Lajos válogatott tanulmányait. A könyvnek a Művészet címet adtam, tíz tanulmányt fordítottam le, most a Célszerűség és művészet az építészetben című írásán dolgozom, emellett maradt még egy utolsó tanulmány: Rembrandt és korunk. Valószínűleg tavaszig végzek vele. Azért valószínűleg, mert Fülep fordítása közben olyan meglepetések értek, amelyekről korábban nem tudtam. Ugyanis a válogatás több mint hatvan évnyi időszakot ölel át; akkora a különbség az írások között, hogy nem segít a szokványos módszer: ha lefordítunk tíz oldalt egy írótól, akkor már ismerjük, s nyugodt szívvel folytathatjuk tovább. Fülep esetében nem így van: minden tanulmány külön eset, nemcsak a témája miatt, hanem a fogalomhasználata, sőt a filozófiája miatt is. Innen fakad, hogy a nyelvezetük sem azonos, mintha minden szöveget egy másik ember írt volna, közben csak arról van szó, hogy sok idő telt el közöttük, s a szerző is több változáson ment át.*

Ugyanakkor Fülep olyan értékes, hogy a nehézségek ellenére érdemes fordítani, megbódítani őt; a szerbeknek nincs ilyen gondolkodójuk, aki képes áttekinteni a teljes művészetet; hiszem, hogy jót fog tenni a szerb kultúrának. Fülep csupán egy azon nagy szellemek között, akikről úgy vélem, a magyar kultúra csúcsához tartoznak. Noha az utolsóék között fordítom, ő az elsőek között van abban a sorban, amely engem foglalkoztat.”

Miklóssy Endre éppen az ellenkező következtetésre jut a *Fülep Lajos az utolsó magyar király* című tanulmányában (*Magyar Szemle*, 2000, 8-9, 11-12), megjegyezve, hogy: „*Amit Fülep nem ért, az láthatóan éppenséggel a »mandala-elv«, a középnek az a felfogása, ami a nyugati gondolkodásból elveszett.*” (Miklóssy Endre: *Magyar Szemle*, 2000, 11-12/119. o)

(Itt a filozófiai különösség fogalmáról vagy a műbölcséleti különösségteljességéről beszél tudtán kívül Miklóssy Endre, idegen szóhasználat, ebbe gabalyodik bele, noha a különösségteljesség ott van a Fülep által meghatározott „a priori” és „a posteriori” kompozíciókban is. Az általa keltett fogalomzavar miatt önmagával nem ért egyet Miklóssy, és nem a fülepi művészetfelfogással.) Milyen véleménye van úgy általában, és a kérdés tekintetében az érintettnek?

„*Sok jó fizikus, matematikus, filológus van Európában, de a művészethez valóban értők felsorolásához elég, tán sok is a tíz ujjam.*” (II/153, 1911) „*A háromszög sajátságaira vo-*

natkozó geometriai kérdések száma korlátolt, s nem kevésbé ilyen valamely műtárgy lényeges formai sajátosságaira vonatkozó kérdések száma. Csak amit nem lehet a végletekig elnyújtani, csak abban van rendszer és értelem.” (II/156, 1911) „A képzőművészet megértésére az építészet mellőzésével nevelni teljesen lehetetlen. Olyan dolgoknál kell kezdeni az oktatást, amelyek egyrészt kézenfekvők, másrészt minden művészetnek kiindulásai és alapjai. (...) Azt, hogy mi a konstrukciónak és térnek jelentősége és szerepe a művészetben, fontosabb megtanulniok, mint a képek literális tartalmát. Olyan dolgokhoz kell szoktatni őket, amelyekben az irodalmi elem vagy minimális, vagy egyáltalán hiányzik, s amelyekből annál tisztábban szól a tisztán művészi elv, s ilyenek: az építészet és a díszítő művészet. Ezek azok a művészetek, amelyek legközvetlenebbül szólnak a szemlélethez.” (II/156, 1911)

Fülep Lajos fenti, másodikul idézett mondatában a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) a műalkotások minőségét biztosító esztétikai valóságok jelenségi és lényegi oldalát különítve el az utóbbira, mint legfontosabbra, a műtárgy formai sajátosságaira mutat rá. Ezekről határolja el mint a legjelenségit oldalt (a „*mandala-elv*” is idetartozik) a „*képek literális tartalmát*” (II/156, 1911), „*az irodalmi elemet*” (II/156, 1911), mint a művészi forma (és tartalom) minőségét nem befolyásoló, annak alárendelt mozzanatot. — Az előbbinek, azaz a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) szerint alakuló formai sajátosságoknak számunkra lényegi, elmaradhatatlan és megkerülhetetlen jellemzője az, hogy „*legközvetlenebbül szólnak a szemlélethez*” (II/156, 1911). — Az utóbbi és járulékos *irodalmi elem*-ben, vagyis a festmények „*literális tartalmá*”-ban az kifogásolható, hogy még innen vagy már túl vannak az „*esztétikai tényező*” (III/197, 1922), vagyis a műalkotásokat minősítő *szemléletesség határán*, tehát (mert egyrészt csupán a művek jelenségi oldalát jelzik, másrészt a fogalmi elvontság és a témára való rámutatás szintjén teszik ezt, ezért még a szépirodalmi művek esetében sincs) semmi közük a művészi formához. Tanulmányainak egyik, többé-kevésbé rejtett, de állandó főszereplője a *művészi forma*: „*meg vagyok győződve róla, hogy a forma kérdésének megoldásával megoldódik a művészet kérdése is*” (II/599, 1911) — ez „*a művészet veleje*” (Granasztói, EK. 1974/175), hozzá vezetnek a gondolatmenetek, és tőle indulnak portyázni. Vekerdi László egyik idézetéből a második fogalom szintén ezt hangsúlyozza a „*jelenségvilág és formavilág*” (EK. 1974/141) ellentétpárban, Miklós Pál pedig az „*esztétikai abszolút*” (EK. 1972/124) művészi kategóriával mérhetné be a művészi formát (ha véletlenül nem művészet és művészetelmélet kapcsolatára vonatkoztatná, félreértett fülepi tudományos módszerként, ami valójában csak a műalkotások autonómiájának sarkköve, illetve ekként a művészettudomány tárgya). A másik főszereplő, ami a formát generálja, a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911), vagy a „*művészet örök princípiuma*” (MM. 109, 1916).

Erről hámlik negatívumként le a tanulmányok nagy részében minduntalan a művészi elvet (tudatlanságból-tehetségtelenségből vagy felületességből-tehetetlenségből mellőző) „*tiszta mesterség*” (I/334, 1906), vagyis a mesterség a mesterségért („*métier pour la métier*” [I/334, 1906]), a „*pszeudo-művészet*” (III/194,

1911), az „anekdotikus vagy novellisztikus álművészet” (III/227, 1923), ami együtt nem más, mint „az akadémia, a halott tradíciók tömege” (I/194, 1906), azaz „technikai bravúr, vérszegény artisztikum” (MM. 223, 1916), amit „nagy szorgalmú, akadémiaival, romantizizmussal, témával, anekdotával telített festőmesterek” (I/133, 1905) művelnek. Hasonló megállapítás Platóntól: „Aki azonban a műsák szent örülete nélkül járul a költészet kapuihoz, abban a hitben, hogy mesterségbeli tudása folytán alkalmas lesz költőnek, tökéletlen maga is, költészete is, és józan készítményeit elbomályosítja a rajongók költészete” (Phaidrosz, 245a).

Mind a művészi szféra törvényeinek megértésében, mind a látszattművészet leleplezésében következetes Fülep Lajos tehát lényegláttató műbölcselő.

[0.04] ELSŐ KÖNYVE

Kolozsvári diákként találok Fülep Lajos első könyvének második kiadásával, művészettörténet óránkon Borghida István tanár úr olvasott fel (megoldandó talányként) a frissen beszerzett 1971-es *Magyar művészet* 113-114. oldaláról. Jó pár év múlva a Kriterion Könyvkiadónál újra megjelent Fülep-kötet, az *Európai művészet, magyar művészet* (Bukarest, 1979) volt egyik kézikönyvem tíz esztendőn át. Ebből merítettem ösztönzést, és kölcsönöztem (most lerovandó hálával) számtalan fontos idézetet egy, még mindig kéziratban bujdosó, az esztétikai fogalmak, illetve a művészi kategóriák természetéről, vagyis az esztétika szigorúan vett tárgyára, az alkotói folyamatra vonatkoztatva: a művészi általánosítás jelenségi és lényegi oldaláról készült (*Nyelv és esztétikum* című) tanulmányom megírása közben. Újabb, a Váci Mihály költészetét, „beszélgető líráját” elemző dolgozatom (megjelentette a Nap Alapítvány 2010-ben a *Népi Krónika* 15. számában *Túlzás a szép* címmel, illetve megtalálható a *Magyar Elektronikus Könyvtárban*) a Füleptől tanult „a priori” és „a posteriori” kompozíciós elvet alkalmazta vízvázalatóként (a művészi általánosítás magasabb és alacsonyabb fokán álló) öntörvényű, illetve kötetlenebb szerkezetű, spontánul alakított művekre. A bizonyos „tisztán művészi elv” (II/156, 1911), na meg „a művészet örök logikája” (I/381, 1908) két végpontjának számít az „a priori” és „a posteriori” szükségszerűség, különbségükbe-azonosságukba befér a fülepi esztétika, na meg annak tárgya: az alkotás-folyamatok sokszínűségét modellező művészi általánosítás, amely „a művészi látás logosa” (MV. 624, 1963).

Megismerve a *Tudományos ülésszak* dolgozatait és a *Fülep Lajos emlékkönyvet*, hiányoltam belőlük az életmű differenciáltan műbölcséleti-esztétikai szempontú megközelítését. Máté Zsuzsa tíz évvel később megjelent dolgozata, a *Shép eszéről, szép lelkéről* (JGYTF Kiadó, Szeged, 1995) sem nyomoz ilyen kérdések után, noha az alcíme: *Tanulmányok a fiatal Fülep Lajosról és művészetfilozófiájáról*. Érdekelni kezdett, mi lehet annak a titka, hogy nem titkolt esztétikai-műbölcséleti nézeteinek forrását nem fessegetik. Korai, kivételesen egyedülálló felfedezése-telitalálata Alexander Bernátnak az általa említett „tisztán művészi nézőpontok” (EK, 26, 1923), ami a Fülep-írások értékelőinél hiánycikk, többnyire csak (tárgyától: az elemzett

művekről, esztétikai nézőpontokról, műbölcsületről leválasztható) filozófiájára összpontosítanak, megfedkezve a vele adekvát „*tisztán művészi elvek*” (II/156, 1911) jelenlétéről. Meglepő az ilyen adekvátságból következő művészet-értés biztonsága és sorozatos telitalálata, amit bizonyítanak legelső beszámolóí a színházi előadásokról, vagy a Herczeg Ferenc regényének szakszerű, máig példaértékűnek számító elemzése (I/31, 1903). Ugyanakkor nem csupán érdekesség, hogy hosszabb-rövidebb tanulmányoszerű írásban dolgozza fel, már 1904–1905-ben, összegező szándékkal főleg képzőművészeti témáit, és lexikoni szócikk tömörségű tanulságait (*A művészet útvesszője* [I/76.]; *A magyar képírás úttörői* [I/83.]; *Szinyeyi Merse Pál* [I/87.]; *Művészek és koruk* [I/93.]; *Forradalmi hangulat* [I/95.]; *Modern apostolok* [I/99.]; *Constantin Meunier* [I/111.]; *Néhány művészről* [I/114.]; *Még néhány művészről* [I/122.]; stb.). Mindezek majd a tíz év múlva megírandó *Magyar művészet* példatárát gazdagítják. Szervesen nő bele további társaival a felsorolt sok előtanulmányban felhalmozódott tanulság a könyv egészébe. Például a *Magyar építészet* (III/96, 1916) című fejezet főszereplője Lechner Ödön, akiről így ír 1902-ben: „*Ezekből a rózsza, rozsmaring, pávaszem, tulipánból összefont kompozíciókból — amelyeket Istvaneszkü segédje egy seprőszállal, tintával pingál a szűrok simára cserzett bőrére — meg is építheti Lechner, legnagyobb élő építésziünk a legszebb budapesti palotát.*” (I/22, 1902) Egy későbbi visszatekintésben így összegzi a tanulmányai mélyén végighúzó, a *Magyar művészet* tanulmányaiig tartó folytonosságot: „*Rég elmúlt időkben, a nagy háború derekán, 1916 tavaszán íródott ez a kis tanulmány. Akkor úgy neveztem magamban: »a magyar művészet mérlege«, mert aki másfél évtizeden át követtem figyelemmel ennek a művészetnek életét, hol megjegyzésekkel kísérve, hol csendben, elérkezettnek láttam az időt az évadvégi mérleg megkészítésére és az elszámolásra.*” (III/212, 1923)

[0.05] ESZTÉTIKAI VALÓSÁGOK

Jelen tanulmányom célja, hogy (a leíró jellegű monográfiák eljárásától eltérően) Fülep Lajosnak a művészetekből kiolvasott „*tisztán művészi elveit*” (II/156, 1911) tanulmányaiból kigyűjtve azok bizonyítását az idézetek-leírások talán szokatlan terjedelmére bízom. Így egyrészt az elmélet iránt érdeklődők bővebben részesülnek eredeti, további tömörítést lehetlenné tévő *levezetésekben*, másrészt azok az alkotók is jól járnak, akik művészi munkájukhoz keresnek támpontokat; nem kell az igen alacsony példányszámú köteteket föltétlenül megszerezniük. (Egy-egy idézendő levezetés olyan pontos és tömör telitalalat, hogy néhány monográfiának megfelelő kiinduló pontja és végkövetkeztetése is lehetne, sok esetben pedig lapidáris módszertani útmutató, esetenként műnemek ismertetése, műfajok meghatározása.) Amit kiolvasott, „*tisztán művészi elvek*”-ként (II/156, 1911) idéztem és idézni fogok, azok az általuk feltárt művészi jelenségekkel együtt annak a fülepi igénynek tesznek eleget, hogyan lehet, és hogyan kell a preesztétikai valóságot és az esztétikai szférát megközelíteni: „*Fogalmak helyett magukkal a valóságokkal gondolkozni, íme a probléma. Megközelíteni a dolgokat minden előzetes tudás nélkül, azokat egyénileg megfogni, feldolgozni és elhelyezni, ez volna az öntudatos és*

biztos gondolkodásához vezető legelső lépés. Video ergo sum. De kicsoda kéiséri végig szemével vagy többi érzékszervével az eléje kerülő jelenségek tulajdonságait, színét, formáját, anyagát, tartalmát? Vagy az, aki egy szép napon megteremtve maga körül a nihilt, újra kezdi az életnek lépésről lépésre való meghódítását, vagy a gyerek, aki még nem tudja elintézni a bazilikát azszal, hogy az a bazilika, sem az omnibuszt azszal, hogy az az omnibusz.” (I/126, 1905)

A tárgyi világ minőségének szerepét, az első jelrendszeri benyomás fontosságát a fogalmi absztrakciókkal szemben, ezt a valóságközeliséget bővitem ki most *esztétikai valóságokká*, „esztétikai tényezők” (III/197, 1916) valóságáivá, amelyeknek másik megnevezése: „*az esztétikai szféra valósága; enélkül nem boldogulunk*” (MFSZ. 262, 1985). Fülep Lajost mindig a „*közlő művészet*” (II/27, 1910) foglalkoztatja, csupán mellékösvényként, tehetséges alkotókra való tekintettel a „*reflektált művészet*” (I/352, 1907).

Esztétikai valóságok, azaz „*tisztán művészi nézőpontok*” olvashatók Arisztotelész Poétikájában, amikor, „*kezdvé természetesen az alapelemekben*” műfajokat hasonlít össze: „*Három tekintetben különböznek egymástól: más eszközökkel, mást és máshogyan — tehát nem ugyanazon a módon — utánoznak.*”

Esztétikai valóságok belső logikáját bontja ki Lessing a festészet és a költészet határainak kijelölésével a Laokoon-ban. Természetes, hogy az esztétikai valóságokkal minden szerző másképpen bánik, továbbá művenként is más-más az alkotófolyamat, azonban mindenik megegyezik abban, hogy a művészi általánosítás egyik konkrét alakzata (képi képződménye).

Mivel az alkotás folyamata felől a társművészetek lényegükben a művészi kategóriák szintjén azonosak („*művészet örök princípiuma*” [MM. 109, 1916]; „*a művészetek belső lénye*” [I/390, 1908]), de az esztétikai fogalmak síkján a jelenségek legnagyobb különbözőségeit mutatják, ezért sem skatulyázhatók egyértelműen és szám szerint a sokszínű esztétikai valóságot leíró esztétikai fogalmak és az őket a művészetek autonómiájába szintetizáló művészi kategóriák, eljutva a „*végző fogalmakig*”, (III/408, 1918). Végző soron ezek egymást értelmező együttese tartozik az Alexander Bernát által említett „*tisztán művészi nézőpontok*” (EK, 26, 1923) közé. Németh Lajos a „*tisztán művészi nézőpontok*” természetét nem keresi: „*Módszerének talán legizgalmasabb vonása volt, hogy a filozófiai általánosítás során nem veszítette el a konkrét művekkel való érzéki kapcsolatot. A művészet szférája számára mindig konkrét, és ezt a filozófiai absztrahálás során sem tagadta meg.*” (EK. 120, 1970)

És ezáltal félreérti, mert a filozófiai általánosításra figyelve eltekint annak ugyanilyen fogantatású tárgyától: a „*konkrét művekben*” megnyilvánuló, őket létrehozó *művészi általánosításról*, a „*művészi látás logosáról*” (MV. 624, 1963), ugyanis mindig ezzel simul össze, ezt szolgálja, és vele adekvát a filozófiai gondolatmenet. Ez minden fülepi telitalálat, szintetikus szemlélet titka.

Ugyancsak az esztétikai valóságok belső logikáját bontja ki Gotthold Ephraim Lessing két társművészet sajátosságainak (részletekbe menő elemzésekkel való) elkülönítésével a *Laokoón vagy a festészet és a költészet határainról* (1766) című tanul-

mányában (amiről sejtelve sincs az 1972-es kiadású *Esztétikai Kislexikon* Lessing-szócikkének, még a címbe foglaltakra sem tér ki). Természetes, hogy az esztétikai valóságok társművészetenként különböznek, ahogyan az is, hogy velük minden szerző másképpen bánik, továbbá művenként is más-más az alkotófolyamat menete, azonban mindenik változat megegyezik abban, hogy a *művészi általánosítás* egyik konkrét alakzata (képi minősége).

Esztétikai valóságnak számít az alkotás folyamatának, a művészi általánosításnak (művészi kategóriákkal összegezzhető) lényegi és (esztétikai fogalmakkal körülírható) jelenségi oldalához tartozó minden alanyi és tárgyi mozzanata, mint például: 1. [legnagyobb sarkításként:] a művészet tárgya és a műalkotás témája; 2. [az esztétikai fogalmak referenseiként:] a kifejezőeszközök, a bennük megtestesülő vizuális, költői, zenei jelentések; 3. [művészi kategóriák referenseiként:] a művészi tartalom és művészi forma; 4. [az alkotófolyamat állomásaiként:] „*tárgyalkotás és melléje rendelt szubjektum*” (MV. 312, 1925) — más kifejezéssel „*az emberi szellem és lélek egész telje*” (II/123, 1911); „*a kép művészi összefüggése és totalitása*” (III/151, 1919); „*homogén redukció*” (MV. 315, 1925); [az alkotás és a befogadás folyamatában:] „*a priori*” és „*a posteriori*” kompozíciók; művészi víziók; „*plasztikai gondolat*” (MM. 72, 1916). Esztétikai valóság mindaz, amiben „*megtalálni a művészetek belső organizmusát, amellyel életképesek.*” (I/390, 1908)

Szerzőnk összegezésében a szűken értelmezett, tehát az esztétikai fogalmak körébe is sorolható esztétikai valóság közvetlenül a művészi formának valamely rákérdézhető (külső-belső vonatkozása) alapeleme: „*A háromszög sajátosságaira vonatkozó geometriai kérdések száma korlátolt, s nem kevésbé ilyen valamely műtárgy lényeges formai sajátosságaira vonatkozó kérdések száma.*” (II/156. 1911)

Vajon összegezzethető-e a fenti idézetben foglalt sarkigazság zártságával a Sava Babi (?) állításában rejülő parttalanság, miszerint: „*minden tanulmány külön eset, nemcsak a témája miatt, hanem a fogalomhasználat, sőt a filozófiája miatt is.*”

Mivel művészettörténészként a filozófia magas fokú művészetét rejtve gyakorolta (betartva az elemzett esztétikai és az elemző filozófiai szférák közötti egyensúlyt), a tárgyválasztásokkal a kifejtések módszerének mindig adekváttá kellett válnia, ezért sokszor túllépve a tények közvetlenségén, az esztétikai valóságok művészi elvekké sűrűsödve szintén az adekvátság függvényében jelennek meg, mégpedig a művészet tárgya és a műalkotás témája skáláján. Vagyis esetenként átfogó érvennyel (mitológiai, világnézeti, vallási, filozófiai, tudományos, lélektani beágyazottság), máskor a részletkérdések szemlélet közelségében (kifejezőeszközök, vizuális jelentések, költői sugallatok). Ez utóbbiaktól, a részletkérdések (vagy az arisztotelészi „*alapelemek*”) rendszerezésétől és kidolgozásától indul az *Egybegyűjtött írások* első kötete, majd a mind nagyobb összefüggések („*a priori észelvek*” [III/81, 1916]; „*kategorikus imperatívusz*” [III/85, 1916]; „*a művészet autonómiája*” [III/85, 1916]; „*amelynek külön problémái és törvényei vannak*” [III/85, 1916]; „*a művészet univerzális világa*” [III/85, 1916]); biztonságáig vezetnek a két következő könyv tanulmányai. Műbölcselőnk minden esetben és minden válto-

zatban az alanyi és tárgyi mozzanatok valamilyen szerves — egymáson belülséggé váló — ötvöződését tartja görcsö alá. Nagyjából, az átmeneteket és kivételeket átugorva: az első kötet cikkei a képzőművészeti oktatáshoz nyújthatnak mellőzhetetlen dokumentumokat; a második kötet már bizonyos esztétikai kurzusok kérdéseire ad pontos válaszokat; míg a harmadik kötet a különböző szféráknak az azonos „szellemi égbajlat közössége” (MV. 603, 1956) alá tartozó törvényeivel a középpontban főleg a műbölcséleti szintéziseket előlegező tanulmányoké. Ennyire összetett az önmagából építkező, önmagára rátalált „alkotó művészettörténet”. Lehet, hogy szövegei (ideértve a kézirat-hagyatékot is) a preesztétikai valóság különböző szellemi szféráinak külön-külön való és együttes ismeretére alapozó műbíráló, irodalom- és színikritika, ágazati esztétikák, művészetelmélet, művészetbölcsélet, művészettudomány, művészetszociológia, irodalom- és művészettörténet közös csíráit hordozzák, amelyek szakterületek szerinti differenciálásra várnak? Esetleg külön-külön hasznosíthatnák az említett diszciplínák a fülepi tanulságokat, elveket, eredményeket? Három részterületre, amolyan, időbeni sorrend alapján, *koncentrikus szférákra* lehet elkülöníteni az iménti bőség zavarát: a) művészet a társadalomban; b) művészet a művészetért; c) társadalom a művészetben. Vagyis a társművészetekben megnyilvánuló esztétikum elő-, saját, és utóélete. Lineárisan szemlélve a koncentrikus szférák síkra vetített, egymásba érő körök, közülük a középső a másik kettő átfedésében helyezkedik el. A középső szféra (mindig autonóm) különösség-teljességét a preesztétikai valóság két szomszéd végletének, az ihlet és a katarzisos nulla pillanatainak erőterében sikerül kitapintani. Ihlet és katarzisos az egyik klasszikusunk festményével való találkozás-kor tőzsomszéd: „Az ő éjjeleiben ott érezzük magunkat, egész lényünkkel, a művész közepében.” (I/41, 1903)

A különösség-teljesség: „végső, minden sugarat egybegyűjtő és magán át bocsájtó” (MM. 225, 1923) minőség, a „szellemi égbajlat közössége” (MV. 603, 1956), vagyis a mindenkor világnézet egyik, ihletteremtő funkciója. „A világnézet az igazi történeti fogalom a művészet örökkévalóság-jellegű formái világában” (III/256, 1923).

Maga a formatartalom is ugyancsak a különösség-teljesség, a különösség kategóriájának megnyilvánulása, hiszen a művészi forma, mint „esztétikai abszolút” (III/82, 1916) és művészi tartalom, mint „történeti relatív” [III/82, 1916] egymáson belülsége. Ilyen sok irányból lehet „megtalálni a művészetek belső organizmusát, amellyel életképesek” (I/390, 1908). (És a különösség-teljesség vázolt szerkezete húzódik meg a később kifejtendő fülepi szintetikus szemlélet háttérében.)

Tehát a művek közvetlen esztétikai valóságaira vonatkozó „tisztán művészi elv”-ek (II/156, 1911) vonalán Fülep Lajos gyakorta túlhalad, amikor a különösség-teljesség egyik vetületeként, világnézet-valóságaként, az „egyetemes kort”, (I/111, 1905) az esztétikai tényező- valóságok teremtésének összefüggéseit firtatja, eljutva a „végső fogalmakig” (III/408, 1918), „a művészet abszolút fogalma” (III/396, 1916) közelébe. (Például a *Magyar művészet* szerinte „tisztán probléma-történeti vázlat” [MM. 96, 1916].) Ilyen koncentrikus körök miatt elkerülhetetlen, hogy a *kiolvasott elvek* össze-

rendező *esztétikai valóságokat* megkeresve, esetről esetre bővülő-szűkülő érvényességüket idézetekkel-leírásokkal erősítve határozom meg. Számomra az idézetek is *valóságok*, műbölcséleti szövegekként *elméleti valóságok*, sokszor a végső fogalmak közelétől ihletetten már-már interpretálhatatlanul tömörek. Azért is kötelező kimerítően idézni, hogy összefüggéseik mindenikéből lehetőleg ugyanarra a tárgyi világra, esztétikai összefüggésre vagy művészi jelenségre következtessünk vissza, mert itt kivételesen nem csupán „*az a fő, hogy valamilyen realitás legyen mögötte*” (II/198, 1916). (Különb. tervezett eljárásom tárgyához mérve kevésbé stílustörés, mintha például csipkekötényként egy-egy elvitathatatlanul pontos és telibe találó észrevételére pre-modern/poszt-modern gesztussal odagombostúznánk az „*esztétikai fenomenológia net*” [Miklós Pál, EK. 124, 1972]).

Ismét ki kell térni arra, hogy gyakran esik szó nem csupán a kontraszt kedvéért a művészi általánosítástól idegen, a „*métier*” (I/154, 1905) azaz a szín-*„tisztá mesterség*” (I/334, 1906), a „*pszeudo-művészet*” (III/194, 1911), a „*zsaner-, szalon- és kosztümképek*” (III/186, 1922) ál-esztétikai valóságáról, ami méreteiben „*társadalmilag elfogadott nagy giccs, a Grand Salon gicse*” (MV. 623, 1963). — Ezekre utaló figyelmeztetése (Platónt leszámítva) előzmény nélküli és elévülhetetlen: „*A művészet vagy ott kezdődik, ahol a mesterség végződik, vagy ott végződik, ahol a mesterség kezdődik. Nálunk a mesterség megölte a művészetet. Akik megölték, öntudatosan cselekedtek. Hallgassatok meg pl. egy Karlovszkyt, amint elmondja, hogy a művészetben a művészetnél fontosabb tényező a métier, mert a megrendelő azt kívánja, hogy amit kap, jó legyen, tartós legyen, meglássék rajta, hogy sok munka fekszik benne, mert a műtárgy árucikk...*” (I/154, 1905)

Nem fogalmazódik meg, de a fentiekből könnyen kikövetkeztethető, hogy az ízlés esztétikai tapasztalat függvénye (ahogyan az ízlés csököttsége szintén annak hiánya). Nem bűn Fülep Lajos írásait mellőzni, félreérteni annál inkább.

Málnási Ferenc

Nyelv és kultúra a változó régióban

**(Hatszáz magyarságkutató a VII. Nemzetközi
Hungarológiai Kongresszuson...)**

A *hungarológia* (magyarságtudomány) a magyar kultúra kutatásával, közvetítésével, oktatásával foglalkozó tudomány, összefogja a különböző tudományok (nyelv, irodalom, képzőművészet, zene, film, színház, néprajz, újabban a média stb.) magyarsággal foglalkozó területeit. A kifejezés 1922-ben született, Gragger Róbert javasolta az *Ungarische Jahrbüchener* című folyóiratban. (Nem tévesztendő össze a *hungaricum* szóval, amely jellegzetes magyar termékek, dolgok, eljárások stb. gyűjtőneve.)

A magyar nyelvre, kultúrára és társadalomra vonatkozó kutatásokat, oktatást szorgalmazza és támogatja a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, amely igyekszik közvetíteni a magyarországi és a külföldi fórumok között, a tagjai, de az érdeklődők számára is a magyarsággal kapcsolatos híreket, kutatási eredményeket, cikkeket, monográfiákat jelentet meg.

Kiemelkedő működési formája az ötévente megrendezésre kerülő Hungarológiai Kongresszus, melyet 1981-ben Budapesten, 1986-ban Bécsben, 1991-ben Szegeden, 1996-ban Rómában és Nápolyban, 2001-ben a finnországi Jyväskyläben, 2006-ban Debrecenben, s 2011. augusztus 22-27. között Kolozsváron (illetve egy napra Marosvásárhelyen) tartottak.

A Kongresszus fővédnökei: Schmitt Pál, a Magyar Köztársaság elnöke, Traian Băsescu, Románia elnöke, védnökei: Kelemen Hunor, kulturális és örökségvédelmi miniszter, Románia, Réthelyi Miklós, nemzeti erőforrás miniszter, Magyarország, Ionel Haiduc, a Román Akadémia elnöke és Pálinkás József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

A szervező intézmények: Nemzetközi Hungarológiai Bizottság, Babeş—Bolyai Tudományegyetem, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Bizottsága, Sapientia — Erdélyi Magyar Tudomány-egyetem.

Magyarul köszöntötte a Kongresszus résztvevőit és az érdeklődőket Tuomo Lahdelma, a Társaság elnöke, aki hangsúlyozta, hogy mérföldkövet jelent ez a kongresszus, mivel olyan helyen szervezték meg, ahol sűrített módon van jelen a magyar múlt. Schmitt Pál elnök úr is beszédében Péntek János kolozsvári nyelvész-professzort idézte: „Kolozsvár maga a sűrített Erdély”. László Attila pol-

---
